

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ KISA BİR HİKÂYE:
HİKÂYET-İ ÖKSÜZCE
A SHORT STORY WRITTEN IN OLD ANATOLIAN TURKISH:
HİKÂYET-İ ÖKSÜZCE

TÜRKAN KORKMAZ BULUT

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türk Dili Bölümü
Assist. Prof. Dr., İstanbul Rumeli University, Department of Turkish Language
turkankorkmaz88@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8892-5643>

Atıf / Citation

Korkmaz Bulut, T. 2021. "Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Kısa Bir Hikâye: Hikâyet-İ Öksüzce". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 70, (Ocak-January 2021). 1-32

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 30.07.2019
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 19.12.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 20.01.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4240>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-70, Ocak-January 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ KISA BİR HİKÂYE:
HİKÂYET-İ ÖKSÜZCE
A SHORT STORY WRITTEN IN OLD ANATOLIAN TURKISH:
HİKÂYET-İ ÖKSÜZCE

TÜRKAN KORKMAZ BULUT

Öz

Eski edebiyatımızda hikâye kavramı daha çok bir sözü nakletme, anlatma anlamında genel bir kavram olarak kullanılırdı. Bu-gün hikâye, destan, masal, fabl, roman, efsane, menkıbe vb. dediğimiz anlatmaya dayalı türler eski edebiyatta daha çok “hikâye” adı altında adlandırılmıştır. Hikâye adı eski edebiyatımızda bir tür adı değildir, anlatmaya, nakletmeye, öykülemeye dayalı bütün eserlere verilen genel bir addır. Anlatılanın kısa veya uzun olması hiç önemli değildir, 15 beyitlik bir eser hikâye adıyla geçebileceği gibi 8.000 beyitlik bir esere de hikâye denmiştir.

Hikâye konusu kapsamına giren eserler Eski Anadolu Türkçesi döneminde de çokça karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada ele alınan Hikâyet-i Öksüzce mesnevisi de Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşıyan küçük bir mesnevidir. Hikâye-de Medine şehrinde bir bayram sabahı herkes birbiriyle bayramlaşıırken, çocuklar oyun oynarken Peygamber’in orada kimsesiz bir çocuğu görmesi ve sonrasında aralarında geçen diyaloglar anlatılmaktadır. Hikâyede İslam kültürü açısından kimsesizlerin korunup kollanması ve onlara merhamet edilmesi mesajı verilmektedir. Hikâyenin bilinen tek nüshası Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 752/4 numaralı yazmadadır. Çalışmada eser üzerine edebî inceleme ve dil incelemesi yapılarak eserin metni, çeviri, dizini ve tıpkıbasımı verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, hikâye, mesnevi, Hz. Muhammed, öksüz.

Abstract

In our old literature, the concept of the story was used as a general concept in the meaning of narration and recitation of an important statement. Genres based on narration like story, epic, fairy tale, fable, novel, legend, saga etc. were referred to as “story” in old literature. The name “story” was not a genre name in our old literature, it was a general name given to all works based on narration, and recitation. It doesn't matter if the narrative is short or long, a fifteen verses narrative or an eighty-thousand verses narrative can be referred to as “story”.

Narratives that fall within the scope of the story are quite common in the period of Old Anatolian Turkish. Masnavi of Hikâyet-i Öksüzce discussed in this study is a short masnavi with the characteristics of Old Anatolian Turkish language. The story takes place in the city of Madina on a Bairam morning and tells how the Prophet once saw an orphan child among the crowd of people celebrating bairam and children playing with one another. The story continues with the dialogue between the Prophet and the orphan kid. The given message in the story is about protecting orphans and showing compassion to them in terms of Islamic culture. The only known copy of the story is in Ankara National Library 06 Mil Yz A 752/4. The study consists of literary and language studies and the text, translation, index, and facsimile.

Key Words: Old Anatolian Turkish, story, masnavi, Hz. Muhammad, orphan.

Structured Abstract

The art of storytelling is a common cultural element of human history. Humankind has been narrating events, situations and information important to them since the earliest times. Cave pictures have been drawn in prehistoric times and the sculptures have been made in ancient times symbolically tell us a story. People have narrated their victories, defeats, heroism or events like migration, famine, and drought as stories to the next generations. Even though the tools of storytelling have changed for millennia, the tradition of storytelling has always lived. In a contemporary sense, the story is a literary genre and aims to tell the events that have happened or maybe experienced without going into details. The contemporary story tells the story of a modern, urban man who has made industrial and cultural revolutions; village life does not attract the attention of modern society as much as before.

Literary works based on story telling have a deep-rooted history in Turkish literature as well. In the oral literature peri-od before Islam these types of works, which were described mostly in the form of epics and told poetically, have also been seen in writing since the time of the ancient Uyghurs. After the Turks declared Islam as the official state religion in 999 during the Karakhanid period, the number of literary works started to increase and great variety was seen in the following years. In the Islamic period, a strong tradition of storytelling was formed with the influence of both the Islamic religion and the Arabic and Iranian literatures. A wide variety of sources, both in the east and the west, started to feed the stories in Turkish literature.

The first works written in Turkish in the Anatolian region in story genre have been seen starting from XIII. century. In this period, many Turkish works were written thanks to the loyalty of the Beys - who ruled the principalities in Anatolia- to Turkish language and to the national spirit. Many works have been produced and translated in this period such as translations of the Qur'an, prophet stories, wali legends, advice texts along with books on medicine, veterinary, hunting, gems, dream inter-pretations and religious epics in verse and prose forms, sufistic and romantic masnavis, and divans in literary field. In the midst of richness of variety, stories also got their fair share. A great number of story produced, especially on Islamic subjects. The story titled Hikâyet-i Öksüzce which we discussed in this study is also a work with characteristics of Old Anatolian Turkish language.

The story depicts events take place in the city of Madina on a Bairam morning and start with Hz. Muhammed seeing an orphan child sadly watching people playing in the prairie. Hz. Muhammad learns what happened to the boy and gives solace to him. The story describes Hz. Muhammed's love, tolerance and compassion for orphans. In general, the tolerance of Islam towards orphans is emphasized. In the religion of Islam, pleasing orphans and making them happy is seen as one of the greatest deeds and goodness. In this story, an exemplary behavior is displayed for other people through a little child who is an orphan and Hz. Muhammed in order to convey a religious and moral lesson. Although the story is in an Islamic line in accordance with the ummah era, it also carries a universal feature in terms of content of the subject and the behavior exhibited.

In this study on Hikâyet-i Öksüzce, the work was first examined from a literary perspective. In this section, the title, subject and content of the work; the features of the copy, the event summary of the story, the introduction of the main characters in the story, as well as the concepts of time and space in the story are discussed. After this section, the language of the work is examined. Rather than a systematic language analysis, various notes on language are taken and these are exemplified by the data from the work in this section. Language analysis was mostly done on phonetics and morphology.

After these introductory chapters, transcribed text of the 39-couplet work and its mutual translation into contemporary Turkish has been given. No capital letters were used in the transcribed text, and photographs of the work was tried to be taken. Spelling mistakes are found

in words were shown, falling parts were repaired. There are not many spelling mistakes in the work. In the translation of the work into today's Turkish, the original of the work has been abided and the intended meaning has been tried to be revealed clearly. Additions to the translation are shown in parentheses. This section is the center of the study.

In the indexes part, the grammatical index of the work, the index of person and place names and inflectional suffixes index were studied. The indexes of the work were taken on TürkSözDiz 3.4 index program. The statistics of the results in the index section were obtained in three ways: 1. Alphabetical distribution of the entries 2. Distribution of the entries according to the languages they belong to 3. The word categories of the entries (noun / verb) Results obtained from the statistics were inter-pretred. Accordingly, some statistical information about the vocabulary of the work is as follows:

- Total word count: 213
- Number of Turkish words: 155 (72.76%)
- Total number of foreign words: 58 (27.24%). Among foreign words, 33 words in Arabic and 18 words in Persian were used. All 5 words are names of people and places, but these words are also of Arabic origin.
- The total number of noun and nominals: 158 (74.17%)
- Total number of verbs: 55 (25.82%)
- There are 5 letters appear 20 times or more in the work. These are as follows: 1. b (25) 2. a (22) 3. k (22) 4. d (21) 5. g (20). These five letters constitute 109 of the entries. Its ratio to total items is 51.6%.
- Other letters in the work y appears (14) times, s appears (12) times and h appears (10) times, the remaining letters are less than 10, these 22 letters constitute 48.4% of the article headings.
- There are no words in the work that begin with the letter "ı".

In the conclusion part of the work, the study and the findings obtained are summarized and presented in eight items. The sources used directly or indirectly in the work are mentioned in the bibliography. The images of the facsimile of the work in the manuscript numbered 06 Mil Yz A 752/4 in the Ankara National Library Manuscripts Collection are presented as ap-pendix at the end of work.

A very meticulous and detailed study has been made in terms of Turkish Linguistics Studies on this short masnavi called Hikâyet-i Öksüzce. Prior to this study, no information about the work could be found in the sources and written litera-ture. The work came to light with this study for the first time and was introduced to the scientific community.

Giriş

Hikâye anlatma geleneği insanlık tarihi kadar gerilere giden köklü bir gelenektir. İnsanlar tarihin en eski zamanlarından beri ister sözlü ister yazılı olarak olsun kendileri için önemli olan olay, durum ve bilgileri sonraki nesillere hikâye ederek, öyküleyerek anlatmışlardır. Örneğin Sümerler döneminde yazılmış *Gılgamış Destanı*'nda Uruk kralı Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arayışı konu edilmiştir. Eserde Tanrı Enlil'in öğütleriyle insanın ancak bu dünyada büyük bir ad bırakarak ölümsüzlüğe erişebileceği fikri işlenmektedir. Yine Antik Yunanlılar döneminde Homeros'un yazdığı *İlyada* destanında eski Yunanlılar ile Truvalılar arasında yaşanan savaşın 50 günlük bir kısmı, bu destanın devamı niteliğindeki *Odyseia* destanında ise İthaka kralı Odysseus'un Truva Savaşlarından ülkesi İthaka'ya dönerken 10 yıl süren maceralı yolculuğu anlatılır.

Hikâye etme ya da olayları öyküleştirerek anlatma Türk edebiyatında da çok köklü bir geleneğe sahiptir. Sözlü dönemde daha çok destanlar hâlinde ve saz eşliğinde çalınıp söylenerek anlatılan hikâyeler, Uygurlar döneminde Budizm ve Manihaizm inançlarının çevresinde yazılı bir edebiyat oluşturacak düzeye gelmiştir. Bu dönemden günümüze kadar gelen yazılı metinler daha çok halka bu inançları yaymak amacıyla oluşturulmuş dinî metinlerdir. Bir dinin çevresinde hikâye oluşturma ve bunları halk meclislerinde okuma geleneği İslami dönemde de devam etmiştir. Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren son derece sade ve akıcı bir halk dili ile İslam dini çevresinde oluşturulmuş çok sayıda hikâye günümüze kadar gelmiştir.

Eski edebiyatımızda hikâye kavramı bir tür adı olmaktan ziyade olay anlatımına ya da öykülemeye dayanan eserlere verilen genel addır. Yani eski edebiyatta hikâye her şeyden önce bir olay anlatımını ifade eder. Manzum veya mensur olsun bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, latife, destan, menkıbe vb. öykülemeye dayanan bütün eserler genel olarak hikâye adıyla adlandırılmıştır. Bunun dışında eski edebiyatımızda aynı eser için “destan, kıssa, efsane, menkıbe, latife, tarih, kitab, nevadir” gibi adlar da kullanılmıştır (Kavruk, 1998: 7).

Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu'da XIII. yüzyılın ortalarından başlayarak XV. yüzyılın ortalarına kadar gelişme kaydeden ilk dönemdeki yazı dilinin adıdır. Bu dönemin başlangıç eserleri tam olarak elde olmadığı için ne zaman başladığına dair kesin bir fikrimiz yoktur. Bitiş dönemi ise XV. yüzyılın ortalarında İstanbul'un fethi ile Osmanlı Devleti'nin birliğinin kurulması ve sınırlarının genişlemesi ile Osmanlı Türkçesi dönemine geçiş olarak kabul edilen dönemdir [Özkan, 1995: 34, 53]. Eski Anadolu Türkçesi dönemini adlandırmak için Eski Osmanlı Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi, Tarihî Türkiye Türkçesi gibi terimler de kullanılmıştır [Özkan, 1995: 34]. Eski Anadolu Türkçesi döneminde İslam dini çevresinde hatırı sayılır derecede eser verilmiştir. Bu dönemde gerek Arap-İslam kaynaklı, gerek İran ve Hint kaynaklı olmak üzere hikâye türünde de çok sayıda eser ortaya konmuştur. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan hakkında fazla bir bilgimiz olmayan bu hikâyelerden biri de *Hikâyet-i Öksüzce*'dir.

Hikâyet-i Öksüzce, Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan ve 39 beyitten oluşmuş kısa bir hikâyedir. Hikâyenin bilinen tek nüshası Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 752/4'te kayıtlıdır. Eserde Medine'de bir bayram günü bayram yerinde anasız babasız kalmış küçük bir çocuk ile Hz. Muhammed arasında geçen diyaloglar anlatılmaktadır. Eser, hacmi bakımından oldukça kısa bir hikâyedir.

Hikâye kelimesi bu anlamda eski edebiyatımızda bir olaya ve öykülemeye dayanan eserler yanında bir söz ya da olayı nakletme, anlatma anlamında da kullanılmıştır.

Hikâyet-i Öksüzce üzerine yapılacak olan bu çalışmada eserin edebî açıdan ve dil açısından incelemesi yapılarak eserin transkripsiyonlu metni, çevirisi, gramatikal dizini, kişi ve yer adları dizini, çekim ekleri dizini ve tıpkıbasımı verilecektir. Eserin dizin ve çekim ekleri dizini kısmı, TürkSözDiz 3.4 dizin programı ile alınmıştır. Eserle ilgili elde edilen bulgular sonuç bölümünde özetlenecektir. *Hikâyet-i Öksüzce* üzerine yapılan bu çalışma ile eser, ilk defa bilim dünyasına tanıtılacak ve gün yüzüne çıkmış olacaktır.

1. Eser Üzerine Çeşitli İncelemeler

1.1. Eserin Adı, Konusu ve İçeriği

Eser, İslami dönem Türk edebiyatına ait Arap harfleriyle yazılmış manzum bir halk hikâyesidir. Eserin yazarı veya çevireni belli değildir. Eserin dil özelliklerinden hareketle onun XIII-XV. yüzyıllar arasında yazıldığı düşünülmektedir. Eser, mesnevi tarzında yazılmıştır ve 39 beyitten oluşmaktadır. Eserde dinî ve ahlaki bir konu işlenmiştir. Eser, halk için yazıldığı için son derece sade ve akıcı bir Türkçe kullanılmıştır. Eserin ne zaman yazıldığı tam olarak belli değilse de eserin dil ve yazım özelliklerinden Eski Anadolu Türkçesine (XIII-XV. yy.) ait olduğu söylenebilir.

Eserin bilinen tek nüshası Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 752/4 numarasında kayıtlıdır. Hikâyenin adı eserin 41b sayfasının 1. satırında *Hikâyet-i Öksüzce* [*Öksüzce Hikâyesi*] olarak geçmektedir. Eserde bir bayram günü Medine’de çoluk çocuk herkes kırdı oynarken kimsesiz kalmış bir çocuğun orada onları üzgün bir şekilde izlemesi ve Hz. Muhammed’in bu durumu görmesi ile başlayan olay anlatılmaktadır. Hikâyede Hz. Muhammed, çocuğun başından geçenleri öğrenir ve sonra onun gönlünü alır. Hikâyede Hz. Muhammed’in öksüz ve yetimlere karşı olan sevgisi, hoşgörüsü ve şefkati anlatılmıştır. Genel olarak da İslam dininin öksüz ve yetim çocuklara karşı olan hoşgörüsü anlatılmaktadır. İslam dininde yetimlerin gönlünün alınması ve onların sevindirilmesi büyük sevap ve iyiliklerden biri olarak görülmektedir. Bu hikâyede de öksüz kalan küçük bir çocuk ve Hz. Muhammed üzerinden diğer insanlar için örnek bir davranış sergilenmiş ve dinî ve ahlaki bir ders verilmiştir. Hikâye her ne kadar ümmet çağına uygun olarak İslami bir çizgideyse de ele alınan konu ve sergilenen davranış açısından evrensel bir özellik de taşımaktadır.

Eser, genellikle insanlara dinî ve ahlaki konularda bir ders vermek üzere son derece basit bir şekilde kurgulanmıştır. Çünkü hikâye geniş halk kitleleri arasında okunmak ve onlara bir takım dinî bilgileri vermek için yazılmıştır. Hikâyenin sonunda dinin gereklerinin yerine getirilmesi, öksüz ve yetimlerin korunup kollanması mesajı verilmektedir.

Bu tür eserler bazı ayet, hadis ve rivayetlerden hareketle oluşturulabilirler. Bu hikâyelerin benzer bir versiyonu Arap veya İran edebiyatında da görülebilir ya da Türk hikâyeciler bu konuyu kendi hayal güçleri ile hikâyeleştirmiş olabilir. Ancak bu hikâye konusundaki bilgimiz bu konuda bize kesin bilgiler vermemektedir.

1.2. Eserin Nüshası

Hikâyenin bilinen tek nüshası Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 752/4 numarasında kayıtlıdır. Eser yazmada 41b-42b varakları arasındadır ve 39 beyittir. Yazmada dört eser vardır: 1. Manzum Kissa-i İsmail 2. Şerh-i Esmâ'ü'l-Hüsnâ 3. Şerh-i Duâ'ü'l-Kunût 4. Hikâyet-i Öksüzce [bak. yazmalar.gov.tr].

Eser her sayfada 15 satır olarak harekeli nesih yazıyla yazılmıştır. Suyolu filigranlı kâğıda yazılmıştır. Yazmanın ölçüleri 207x140 mm (150x87 mm). Yazma, sırtı kahverengi meşin ve ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindedir. Yaprakları rutubet lekeli. Eser, 1973 yılında Abdullah Öztemiz adlı kişiden satın alınmıştır.

1.3. Hikâyenin Özeti (Olay)

Medine Şehrinde bir bayram günü, Hz. Muhammed ve dostları kırlarda gezinmek için dışarı çıkarlar. Hz. Muhammed Mustafa, ay gibi önden giderken sahabeleri de tıpkı yıldızlar gibi ardı sıra onu takip ederler. Orada bulunan herkes güzel kıyafetlerini giymiş birbirleri ile bayramlaşırlar ve şakalaşır gülüşürler.

Hz. Muhammed, o sırada bir çocuğun oturduğunu ve feryat ederek kuru göğsüne vurduğunu görür. Herkes oynarken o hiç oynamaz ve konuşmaz. Üzerinde paramparça olmuş kirli elbiseler vardır. Yüzü gözü toza toprağa bulaşmış ve kirli bir hâldedir. O kadar çok ağlıyor ki onun feryadı sanki dünyayı ateşe verecek kadar büyüktür. Hz. Muhammed Mustafa bakar ve ona neler olduğunu, başından neler geçtiğini, neden konuşmadığını sorar.

Çocuk bu soruyu soran kişinin Hz. Muhammed olduğunu anlamadan hemen kendi durumunu anlatmaya başlar. Çocuk: “Babamı öldürdüler ve beni zavallı bir hâlde bıraktılar. Sonra bir kişi annemi alıp götürdü. Bu adamların işi dövmek ve kötü söz söylemektir. Beni de dövdüler, vura vura evden dışarı çıkardılar. Ben bu gece burada kaldım ve sabaha kadar durup dinlenmeden sürekli ağladım. Bugün buradaki çocukları gördüm. Hepsinin bir koruyucusu var ve elbiseleri tertemiz. Bense kimsesiz ve çaresiz kalmış durumdayım.” diye anlatır.

Hz. Muhammed, babasını kimin öldürdüğünü sorar. Çocuk da babasının savaşa gittiğini, orada şehit düştüğünü ve kanlı elbiselerinin kendilerine gönderildiğini söyler. Hz. Muhammed sahabeleriyle birlikte çocuğun söylediklerine çok ağlar ve çocuğun kendisiyle birlikte gelmesini, kendisine evlat olmasını ister. “Torunlarım Hasan ve Hüseyin kardeşlerin olsun, buradaki bütün çocuklar da senin dostların olsun. Benimle gel.” der. Güzel elbiseler getirip çocuğa giydirirler ve Hz. Muhammed oradaki dostlarına seslenir: “Bilin ki bu çocuk artık sizin kardeşinizdir, onu kendinize kardeş olarak kabul edin.” der. O sırada Cebrail, Hz. Muhammed’in yanına gelir ve Allah’ın selamını getirdiğini söyler. “O yetim çocuğun gönülünü al. Yetimleri okşayıp sev ve hâllerini sor. Çünkü; onların gönülleri dertlerle doludur.” der.

Hikâye: “Sana ışıktan bir af belgesi yazılması için dinin gereklerini yerine getirmelisin.” cümlesi ile son bulmaktadır.

1.4. Hikâyedeki Kişiler

Hikâye 39 beyitten oluşan kısa bir mesnevi olduğu için şahıs kadrosu çok geniş değildir.

H. Muhammed: Hz. Muhammed hikâyede dinin merkezi durumundadır. Medine’de bir bayram günü herkes bayramlaşırken ve çocuklar oynarken bir küçük çocuğun onları çaresiz izlediğini görmesi hikâyenin serim bölümünü oluşturur. Hz. Muhammed çocuğun başından geçenleri sorup öğrenir, sonra da onu kendisine evlat edinir ve gönülünü alır. Hikâyede Hz. Muhammed üzerinden İslam dininin kimsesiz çocuklara gösterdiği sevgi ve hoşgörü anlatılmaktadır.

Öksüzce: Hikâyenin asıl kahramanı öksüz kalmış bir çocuktur. Babası bir savaşa gitmiş ve orada şehit olmuştur. Annesini kötü kimseler kaçırmıştır. Kendisi dövülmüş ve evden atılmıştır. Hz. Muhammed onu durumunu görür, başından geçenleri sorar, o da kendisine bunları soranın kim olduğunu bilmeden anlatır. Hz. Muhammed ona yeni giysiler giydirerek kendine evlat edinir. Öksüz çocuk hikâyede masumluğun simgesidir.

Cebrail: İslam dininde dört büyük melekten biri olan Cebrail, bu tür hikâyelerde genelde en son gelerek Allah’ın mesajını ve selamını Hz. Muhammed’e ulaştırmaktadır. Hikâyede yetimlerin korunup kollanması ve gönüllerinin alınması gerektiğini söyler.

Sahabeler: Eserde Peygamber sahabelerin önünde yürüyen bir aya, sahabeler ise yıldızlara benzetilmiştir. Sahabeler metinde Peygamber’le birlikte hareket eden, dinin emirlerine bağlı ve Peygamber’in sevgili dostları durumundadır. Hikâyede kendilerinden çokça söz edilmemektedir.

Hasan ve Hüseyin: Hasan ve Hüseyin adları eserde Peygamber’in torunları ve ad olarak anılmaktadır. Peygamber, çocuğa torunları ile kardeş olmasını ve kendisine evlat olmasını teklif ediyor. Hasan ve Hüseyin adları hikâyede bir yerde geçmektedir.

Çocuklar: Çocuklar hikâyede kurgusal ortamın oluşturulması açısından önemlidir. Bütün çocuklar bir bayram günü Medine’de en güzel elbiselerini giyerek bayramlaşmış oynuyorlar. Bir çocuk ise kimsesiz ve eski elbiseleri ile uzaktan onlara bakıyor. Çocuklar, hikâyede 3. kişi (figüran) durumundadırlar, sadece görsel bir görüntü oluşturmak için adları zikredilir, ancak hikâyede fazlaca bir fonksiyonları yoktur.

1.5. Eserdeki Zaman ve Mekân Kavramı

Hikâyede anlatılan olaylar hayalî gibi görünmektedir ve İslam dininin kimsesiz çocuklara karşı olan hoşgörüsü anlatılmaktadır. Hikâyedeki zaman ve mekân kavramı içerikten hareketle tahmin edilebilir.

Hikâyede Hz. Muhammed’in Medine’de yaşadığı ve kendisinin peygamber olduğu bir dönem anlatılmaktadır. Bu da Miladi olarak 622-632 yılları arasındaki döneme denk gelmektedir. Demek ki bu hikâyede söz konusu olaylar 622-632 yılları arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Ancak hikâye gerçek bir olaydan alınabileceği gibi dinî ve ahlaki bir konuda yazılmış hayalî bir hikâye de olabilir.

Hikâyedeki mekân Peygamber’in yaşadığı dönemdeki Medine şehridir. Hikâyede bir bayram sabahı Medine’de evlere yakın kırsal bir mesire yerinde geçen olaylar anlatılmaktadır.

2. Eserin Dili Üzerine Notlar

Hikâyet-i Öksüzce mesnevisi dili bakımından Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Eserin dil özellikleriyle ilgili bazı notlar alınmış ve bunlar örneklendirilmiştir.

Ses Bilgisi İncelemesi

Ünlü Değişmeleri

i/e Değişmesi: Türkçede kelime başında ve ilk hecedeki bazı /e/'lerin /i/, bazı /i/'lerin /e/ olma temayülü vardır. Bu temayülü Eski Türkçenin başından beri görmekteyiz. Bu iki değişmeden /i/'lerin /e/ olması daha çoktur. Bu çokluk bilhassa Batı Türkçesinde görülmektedir. Kelime başındaki ve ilk hecedeki e-i bakımından herhâlde /i/ daha eski ve i-e değişikliği e-i değişikliğinden daha aslıdır. Fakat başlangıçtan beri Türkçenin her devrinde bu iki değişmenin yan yana ve karışık bir şekilde meydana geldiğini unutmamak gerekir [Ergin 1993: 76-77].

Bugün Türkiye Türkçesinde /e/ sesi ile yazılan bazı şekiller metinde /i/ ile yazılmıştır: didi (32), gice (23), girü (04), virüp (08), yirine (12).

Metinde hem /i/'li hem de /e/'li şekli bulunan bir örnek mevcuttur: geyer (11), giyer (06).

Eserin okunuşunda /i/ ve /e/ sesleri yazmaya bağlı kalınarak ayrı ayrı okunmuştur. Günümüzdeki bazı tarihsel metin çalışmalarında bu ikili şekilde geçen kelimeler kapalı /é/ sesiyle de okunmaktadır. Ancak bu konuda tam olarak yerleşmiş ve herkesçe benimsenmiş bir kullanım yoktur.

Ünlü Uyumu

Kalınlık-İncelik Uyumu: Metindeki kalınlık-incecik uyumu oldukça sağlamdır. Bazı örnekler şu şekilde geçmektedir: ağlamağdan (23), bilinüz (35), denjizinüj (01), gözlerinden (13), qarındaşuğ (33), öldürdiler (20), yaruşmaduğ (16).

Eski Anadolu Türkçesinde kalınlık-incecik uyumuna uymayan -ken ve -yor ekleri metinde yoktur. Kalınlık-incecik uyumuna uymayan kelimelerin sadece yabancı kelimeler olduğu görülmektedir: hâlini (15), hâzreti (14) vb.

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu: Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan 60 civarında kelime bulunmaktadır. Kelime köklerinde de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan örnekler bulunmasına rağmen eklerde uyuma girmeyen örneklerin sayısı daha fazladır.

Kelime köklerinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı örnekler şunlardır: diyü (07), girü (04), için (15), ilerü (04), kamu (33), kanlu (30), karşı (17), kirlü (11), niçün (16), yılduza (04).

Metinde geçen eklerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan örneklerden bazıları şunlardır: aşılmışdur (26), bilinüz (35), bunlaruğ (25), eylesün (32), geyürdiler (34), kıılır (09), şoraduğ (38), sögmekdür (21), virüp (08), yaruşmaduğ (16).

Ünlü Düşmesi

Metinde, ekleşme sırasında meydana gelen ünlü düşmesine dört örnek vardır. Bu örnekler şu şekildedir: bağır → bağırmı (17), egin → egnine (34), göğüs → göğsini (09), gönül → gönlin (37).

Birleşme

Birleşme olayının metinde üç örneği bulunmaktadır: böyle (20) < *bu + ile*, niçün (16) < *ne + için*, şöyle (14) < *şu + ile*.

Ünsüz Değişmeleri

t > d Değişmesi: Kelime başında görülen bir değişikliklerdir. Eski Türkçede kelime başında /d/ sesi yoktu. Batı Türkçesinde kelime başında görülen /d/’ler Eski Türkçede hep /t/ şeklindeydi [Ergin 1993: 88]. Metinde, kelime başında /d/’ye dönmüş örnekler şunlardır: degme (13), dolu (08), donları (24), dutar (11), dürlü dürlü (06), düttüni (14).

Metinde, Eski Türkçede olduğu gibi /t/’li şekilde geçen örneklerse şu şekildedir: tağlarda (27), taşra (22), toğrar (17), tolu (38).

k > g Değişmesi: Eski Türkçede /k/ ile gösterilen bazı şekillerin Batı Türkçesinde /g/ şeklinde geçtiği görülmektedir. Metinde bu değişimin örnekleri mevcuttur. Bu örneklerden bazıları şunlardır: geldi (36), geyer (11), getürdiler (30), gider (04), göjülleri (08), gördüm (24), günleri (26).

Metinde /k/ sesi taşıyarak kalan kelimelere iki örnek vardır: kendüjüze (35), kişi (17).

k > h Değişmesi: Metinde bu ses değişikliğine iki örnek bulunmaktadır: oħşa (38), daħı (22).

g > v Değişmesi: Metinde /g/ tarafında bulunan iki örnek mevcuttur: dögdiler (22), sögmekdür (21).

Ünsüz Düşmesi

/b/ ve /l/ Düşmesi: Eski Anadolu Türkçesinin başlarında *bol-* fiilinin /b/’si ve *keltür-* ve *oltur-* fiillerindeki /l/ düşmüştür [Özkan 2017: 108]. *bol-* > olsun (07), *keltür-* > getürdiler (30), *oltur-* > oturur (09).

/y/ Düşmesi: Bazı kelimelerde /y/ sesi düşmüştür: *ılan, ılduz, irak, iriş-, yigren-* gibi. Ancak metinde, bu kelimelerden biri olan “yılduz” kelimesinin /y/’li şekliyle geçtiği görülmektedir: yılduza (04).

/g/ Düşmesi: Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki /ğ/, /g/’ler ile yapım ve çekim ekleri başındaki /ğ/ ve /g/’ler Eski Anadolu Türkçesinde düşmüştür [Özkan 2017: 109]. Ayrıca isimden isim yapma eki -lıg, -lig > -lu, -lü örneğinde olduğu gibi bazı eklerin sonundaki /g/ seslerinin de düşmesi söz konusudur. Bu ses düşmelerinin ünlü yuvarlaklaşmalarına sebep olduğu görülür [Öztürk 2017: 60]: türlüg > dürlü (06).

Hece Düşmesi

Metinde, üçüncü teklik şahıs bildirme eki olan ve *tur-* fiilinden gelen *durur*’un sadece bir örneği vardır: kim *durur* (19). -dur, -dür şeklinin ise daha fazla örneği bulunmaktadır: *ğardaşınuzdur* (35), *doludur* (08), *nedür* (18), *sögmekdür* (21).

Göçüşme

Kelime içinde seslerin yer değiştirmesi olayıdır. Metinde, bununla ilgili bir örnek bulunmaktadır: gibi <bigi (04).

Şekil Bilgisi ile İlgili Bazı Notlar

Çokluk Eki

Metinde -lar, -ler olarak geçmektedir: oğlancıkları (24), donları (26), tağlarda (27), şahâbeler (04), gönlekler (11).

İyelik Ekleri

Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek *-m* ve *-(ü)m* şeklinde geçmektedir: anamı (21), atam (29), gönlüme (27).

Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek *-(u)η*, *-(ü)η* şeklinde, yardımcı ünlüsü yuvarlak olarak görülmektedir: hâlün (18), ahvâlün (18), qarındaşun (33).

Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ekin *-i*, *-sı* şeklinde düz ünlülü olduğu görülmektedir: egnine (34), gevheri (01), işi (21), kevseri (01), arkası (25).

Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde geçmemektedir.

Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek *-ηuz* şeklinde bir yerde geçmektedir: qaradaşınuzdur (35).

Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek *-ları*, *-leri* olarak geçmektedir: donları (24), oğlanları (33), gönülleri (08).

İsim Çekimi

Yalın Hâl: Bir ismin herhangi bir hâl eki almadan kullanılmasıdır. Metinde çok sayıda örneği bulunmaktadır: aqça (08), bayram (26), cihân (02), gün (24) vb.

İlgi Hâli Eki: Bu ek *-üη*; *-nuη*; *-nuη*, *-nüη* şeklinde genellikle yuvarlak ünlülü geçmektedir. Sadece bir örnekte düz ünlülü olduğu görülmektedir: şamusınun (24), şamusınun (25), yetimün (37), deñizün (01).

Yönelme Hâli Eki: Metinde *-a*, *-e* şeklinde geçmektedir: yılduza (04), şatına (11), toza toprağa (12), tañrı resülişe (29).

Yükleme Hâli Eki: Metinde *-i*, *-i* akuzatif eki daima düz ünlülü şekilde görülmektedir: gögsini (09), amı (11), dünyâyı (13), beni (20), atamı (30).

Bulunma Hâli Eki: Bu ek metinde *-da*, *-de* şeklinde geçmektedir: anda (05), burada (23), tağlarda (27), Medîne'de (03).

Uzaklaşma Hâli Eki: Bu ek metinde *-dan*, *-den* şeklinde geçmektedir: oğlandan (15), ağlamaqdan (23), nürdan (39), gözlerinden (13), evden (22).

Yön Ekleri

Yön eki yalnızca iki örnekte *-ra* şeklinde geçmektedir: burada (23), taşra (22).

Vasıta Hâli Eki: Eski Türkçede sıklıkla kullanılan fakat bugün işleliğini kaybetmiş olan *-n* vasıta eki sadece bir örnekte kalıplaşmış olarak bulunmaktadır: içün (15).

ıla, *ile* vasıta hâlinin metinde bulunan örneklerinden bazıları şunlardır: aşhâb-ıla (31), bunlar-ıla (16), gıceyle (26), birbiriyle (06), kayguyıla (38).

Zamir

Şahıs Zamirleri ve Çekimleri

1. **Teklik Şahıs Zamiri (Ben):** ben (23), beni (20), benim (29), baña (18).
2. **Teklik Şahıs Zamiri (Sen):** sen (37), seniñ (28), saña (17).
3. **Teklik Şahıs Zamiri (Ol):** ol (10), aña (19), amı (14).

1. **Çokluk Şahıs Zamiri (Biz):** bize (30).
 2. **Çokluk Şahıs Zamiri (Siz):** sizün (35).
 3. **Çokluk Şahıs Zamiri (Anlar):** anlaruñ (21).
İşaret Zamirleri: bunlar-ıla (16), bunlara (17), bunlaruñ (25), anda (30).
Dönüşlülük Zamirleri: kendüni (19), kendüñüze (35).
Belirsizlik Zamirleri: cümle (05).
Soru Zamirleri: kim (19), ne (08), nedir (18).

Zarf

- Zaman Zarfları:** şol dem (36), düni gün (22), şonra (21).
Yön Zarfları: ilerü (04), girü (04).
Miktar Zarfları: çok (31).
Tarz Zarfları: şöyle (14), böyle (20).

Sıfat

- Niteleme Sıfatı:** *bī-ħisāb* oğlanlar (05), *ķurı* gögsini (09), *ķirlü* gönlekler (11), *ķanlı* donların (30), *bī-ķāre* yetimüñ (37).
Belirtme Sıfatları
İşaret Sıfatı: *bu* gice (23), *bu* gün (24 - 27 - 37), *şol* dem (36), *ol* haķıķat deniziniñ gevheri (01), *ol* oğlandan (15), *ol* yetimüñ (34), *ol* *bī-ķāre* yetimüñ (37).
Soru Sıfatı: Metinde, soru sıfatı kullanılmamıştır.
Sayı Sıfatı: *bir* oğlan oturur (09).
Belirsizlik Sıfatı: şonra anamı aldı *bir* kişi (21), *ķamu* aşķāb oğlanları (33).

Edat

Metinde kullanılan edatlardan bazıları şunlardır: ay *bigi* gider *ilerü* (04), bunlara *ķarşı* aķar (17), ğazāya varmış-ıdı benim atam *bile* (29), ħālını bilmek *içün* şordı (15), yılduza benzer şāķābeler *girü* (04), ķutlu olsun *diyü* bayramlaşur (07).

Bağlaç

Metinde geçen bağlaçlardan bazıları şunlardır: cümle şāķrāya *ķün* çıķdılar (05), *ķünki* gördüm bugün oğlancıkları (24), bayrām günüyidi meger Medīne'de (03), kim ne oldu *ya* uğradı saņa (18), dögmek *ü* sögmekdür anlaruñ işi (21), ben yetim *bī-ķāre* ħayrān *u* zār (25), cümle durdılar *ki* şāķrāya gide (03), ħālün aĥvālün nedir it baņa/*kim* ne oldu *ya* uğradı saņa (18), aķça *ile* pül doludur elleri (08).

Ünlem

Metinde ünlem olarak “ey” kelimesi bir yerde geçmektedir: didi *ey* miskīn gelür misin (32).

Fiil Çekimi

Bildirme Kipleri

Geniş Zaman: aķar (13), yaķar (13), aķıdur (12), baķar (14), bildürür (19), toğrar (17), oynamaz (10), söylemez (10).

Görülen Geçmiş Zaman: ağladı (31), buyurdu (34), geyürdiler (34), öldürdü (28), gördüm (24), yaruşmaduğ (16), karışmaduğ (16), dinlenmedim (23).

Öğrenilen Geçmiş Zaman: bulaşmış (12), arınmış (24).

Dilek Kipleri

İstek Kipi: gönlin *ala* (37), karındaşuğ *ola* (33), tağlarda *yatam* (27), *yazıla* nürdan berāt (39)

Emir Kipi: kütlu *olsun* (07), Resül oğul *eylesün* (32), karadaşuğuzdur *biliñüz* (35), karadaş *kıluğuz* (35).

Bildirme Ekleri

Geniş Zaman: *doludur* elleri (08), *karadaşuğuzdur* (35).

Görülen Geçmiş Zaman: bayrām *güniyidi* (03), ğazāya *varmış-ıdı* (29).

İsim-fiiller (-mağ/-mek)

ağlamakdan (23), dögmek (21), sögmekdür (21), bilmek (15).

Sıfat-Fiiller (Partisipler)

-an/-en: sağa *bağan* kişi (17), katına *gelen* anı dutar (11), *oynayan* oynar (10), bilmedi oğlan *şoranı* kim durur (19).

Zarf-Fiiller (Gerindiumlar)

-a/-e: gönlüme *düşe* geldi bugün atam (27), *ura ura* evden taşra çıktılar (22).

-ı/-i; -u/-ü: Bu zarf fiil ekinin kalıplaşmış hâlde bulunan birkaç örneği metinde geçmektedir: dağı (22), diyü (07), girü (04).

-up/-üp: oynayup (16), virüp (08).

Fiillerde Soru Şekli (-mı/-mi):

gelür misin (32).

3. Transkripsiyonlu Metin ve Çeviri

[41/b]	hikâyet-i öksüzce	Öksüzce Hikâyesi
01	ol şerî at kâhîntî ¹ kevşeri ol hâkîkat denizintî ² gevheri	<i>O din köşkünüün ırmağı, o hakikat denizinin incisi.</i>
02	bedr-i âlem şadr-ı âdem hem şafâ ol cihân fâhri muhâmed muştafâ	<i>Dünyanın parlak dolunayı, insanların en itibarlısı ve hem de en temiz; o, dünyanın övüncü Muhammed Mustafa.</i>
03	bayrâm günüydî meger medînede cümle durdılar ki şahrâya gide	<i>Meğer bir gün Medine’de bayram günüydü, hepsi kra gitmek için yerinden kalkular.</i>
04	muştafâ ay bigi gider ilerü yıldıza benzer şahâbeler girü	<i>Mustafa, ay gibi önden gider; sahabeler geriden (aynı) yıldıza benzerler.</i>
05	cümle şahrâya ² cün çinkdılar bî-hisâb oğlanlar anda gördiler	<i>Hepsi, kra vardıkları zaman orada sayısız çocuklar gördüler.</i>
06	dürlü dürlü kâmusı donlar giyer birbiriyile kâmusı oynar güler	<i>Hepsi çeşit çeşit elbiseler giymiş ve birbiri ile oynayıp gülerler.</i>
07	ba ‘zısı birbiriyile görüşür kutlu olsun diyü bayramlaşır	<i>İçlerinden bazıları birbirleriyle “Bayramın kutlu olsun.” diye görüşüp bayramlaşır.</i>
08	açka ile pül doludur elleri virtüp alır ne diler gönülleri	<i>Elleri para ile doludur, gönülleri ne isterse alıp verirler.</i>
09	muştafâ gördi bir oğlan oturur âh kılar kırı gögsini urur	<i>Mustafa, (orada) bir çocuğun oturduğunu ve ah ederek kuru göğsüne vurduğunu görür.</i>
10	oynayan oynar ol hiç oynamaz kâmusı oynar güler ol hiç söylemez	<i>Oynayan birbiri ile oynar, o ise hiç oynamaz. epsi oynayıp güler, o ise hiç konuşmaz.</i>
11	pâre pâre kirlü gönlekler geyer katına gelen anı dutar döger	<i>Parça parça olmuş kirlü gömlekler giymiş. Yanına gelen de onu tutup döver.</i>
12	toza toprağa bulaşmış yüzleri yaş yirine kan akıdur gözleri	<i>Yüzü gözü, toza toprağa bulaşmış. Gözlerinden yaş yerine kan döker.</i>
13	kaatre kaatre gözlerinden kan akar degme âhi dünyâyı oda yakar	<i>Gözlerinden damla damla gözyaşı akar. Onun sıradan bir ahi dünyayı ateşe yakar.</i>
14	şöyle âh eyler düttüni göge çıkar muştafâ hâzreti anı gördi bakar	<i>Öyle bir ah eder ki dumanı göğe yükselir. Hz. Muhammed Mustafa bakanca onu görür.</i>
[42/a]	muştafâ bakdı ol oğlandan yana hâlini bilmek için şordı aña	<i>Mustafa o çocuktan yana baktı ve durumunu anlamak için ona sordu:</i>
15	eydür niçün bunlara karışmadı bunlar-ıla oynayup yarışmadı	<i>Neden sen de bunlara karışmadın, bunlarla oynayıp koşmadın?</i>
16	bunlara karşı akar gözün yaş bağrıni toğrar şaşa bakan kişi	<i>Bunlara bakanca gözyaşların akar. Sana bakan kişi göğsünü parçalar.</i>
17	hâlün ahvâlün nedir it başa kim ne oldu ya uğradı şaşa	<i>Durumun nedir, sana ne oldu ya da başından neler geçti bana söyle.</i>
18	bilmedi oğlan soranı kim durur kendü[ni] ha cümle aña bildürür	<i>Çocuk soranın kim olduğunu bilmedi. Kendini hemen ona bildirdi.</i>

¹ kâhîntî: كَاهِنْتِي² şahrâya: صَحْرَايَه

20	oğlan eydür atamı öldürdiler beni böyle hor miskîn kıldılar	<i>Çocuk: Babamı öldürdüler, beni böyle âciz ve zavallı bir hâlde bıraktılar.</i>
21	şoñra anamı aldı bir kişi dögmek ü sögmektür anlaruñ işi	<i>Sonra bir kişi annemi alıp götürdü. Bunların işi dövmek ve kötü söz söylemektir.</i>
22	düni gün ikisi dahı dögdiler ura [u]ra evden taşra çıkdılar	<i>İkisi gece gündüz dövdüler, vura vura evden dışarı çıktılar.</i>
23	iş burada ben bu gece dönmedim ağlamakdan hiç dinlenmedim	<i>İşte bu gece ben burada (kaldım), dönmedim; ağlamaktan hiç durup dinlenmedim.</i>
24	çünkü gördüm bugün oğlançıkları kamusınıñ arınmış donları	<i>Bugün (burada) bu çocukları gördüm, hepsinin elbiseleri tertemiz.</i>
25	bunlaruñ kamusınıñ arkası var ben yetim bî-çäre hayrân u zâr	<i>Bunların hepsinin koruyucusu, hamisi var. Ben babasız, çaresiz, ağlamaklı ve şaşırıp kalmış bir hâldeyim.</i>
26	gıceyile aşılımsıñdur donları yaraşur bunlara bayram günleri	<i>(Bunların) elbiseleri geceden (yani başlarına) iliştilmiştir. Bayram günleri bunlara layıktır.</i>
27	göñlüme düşe geldi bugün atam dilerem âvâre tağlarda yatam	<i>Babam bugün gönlüme düşüverdi. Dilerim ki yalnız başıma dağlarda yatayım.</i>
28	muştafa eydür seniñ atan kanı sen başa it kim öldürdi anı	<i>Mustafa: Senin baban nerede, onu kim öldürdü, bana söyle, dedi.</i>
29	oğlan eydür tañrı resüliñe ğazâya varmış-ıdı benim atam bile	<i>Çocuk, Allah'ın peygamberine: Benim babam da (bir gün) savaşa gitmişti.</i>
[42/b] 30	atamı anda şehîd eylediler kanlı donların bize getürdiler	<i>Babamı orada şehit ettiler, kanlı elbiselerini de bize getirdiler.</i>
31	muştafa aşhâb-ıla çok ağladı döndi oğlandan yanğa çok söyledi	<i>Mustafa, sahabelerle birlikte çok ağladı, çocuktan yana dönüp söyledi.</i>
32	didi ey miskîn gelür misin resül oğul eylesün râzi mısın	<i>Ey çaresiz (çocuk), benimle birlikte gelir misin? Peygamber seni kendine evlat edinsin, kabul eder misin?</i>
33	hem hasan hüseyin karındaşuñ ola kamu aşhâb oğlanları yoldaşuñ [ola]	<i>Hem Hasan ve Hüseyin kardeşlerin olsun. Bütün sahabelerin çocukları da arkadaşın olsun.</i>
34	muştafa buyurdi don getürdiler ol yefimün egnine geyürdiler	<i>Mustafa söyledi, elbise getirdiler. O yetimin sırtına giydirdiler.</i>
35	bu sizün karındaşuñuzdur biliñüz anı kendünñüze kardeş kılupuz	<i>Bilin ki bu çocuk, sizin kardeşinizdir. Onu kendinize kardeş kabul edin.</i>
36	muştafağa şol dem geldi cebra'îl eytdi sağa selâm kıldı cefîl	<i>Cebraîl o vakit Mustafa'nın yanına geldi: Allah sana selam gönderdi, dedi.</i>
37	ol bî-çäre yefimün göñlin ala hoş götürdün sen bugün aşhâb-ıla	<i>O yetim çocuğun gönlünü alasin. Sen bugün sahabelerle onu güzel bir şekilde yanında getirdin.</i>
38	oğşa bir de şoraduñ yefimleri kim tolu kayğıuyla göñülleri	<i>Yetimleri okşayıp sev, bir de hâllerini sor, çünkü gönülleri dertle doludur.</i>
39	fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlât kıl 'amel kim yazıla nürdan berât	<i>(Ölçüsü), fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlât. (Sana) ışıktan bir af belgesi yazılması için dinin emirlerini yerine getir.</i>
	temmet	<i>Bitti, tamam oldu.</i>

4. Dizinler

4.1. Gramatikal Dizin

Sıra

a/ā b c ç d/ē/đ e f g/ğ h/h/ħ ı i/ī j k/ķ l m n ŋ o ö p r s/s/ş ş t/ṭ u/ü v y z/z/ż/z

A

- ādem** (< Ar. *ādem*) İnsan, beşer.
şadr-ı ā. → **şadr:** 02
- ağla-** Gözyaşı dökmek, ağlamak.
a.- dı 31
a.- mağdan 23
- āh** (< *Ses taklidi ortak kelime.*) Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz.
ā. 09, 14
ā.+ ı 13
ā. eyle- İnlmek, feryat etmek, acı ile içini çekmek: 14
ā. kııl- İnlmek, feryat etmek: 09.
- aḥvāl** (< Ar. *aḥvāl*) Durumlar, hâller.
a.+ üü 18
- aķ-** Gözlerinden yaş akmak, süzülme, damlamak.
a.- ar 13, 17
- aķça** Akçe, para.
a. 08
- aķıt-** Akmasını sağlamak, akmasına yol açmak, dökmek.
a.- ur (aķıdur) 12
- al- 1.** Beraberinde götürmek veya getirmek.
a.- dı 21
2. Satın almak.
a.- ur 08
3. Anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller yapar.
a.- a 37
göñülin a. → **göñül:** 37
- ‘ālem** (< Ar. *‘ālam*) Dünya, cihan.
bedr-i ‘ā. → **bedr:** 02
- ‘amel** (< Ar. *‘amel*) Dinî emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket.
‘a. kııl- Yapmak, işlemek, yerine getirmek: 39
- ana** Anne.
a.+ mı 21
- aña** Ona.
a. 15, 19
- anda** Orada.
a. 05, 30
- anı** Onu.

- a.** 11, 14, 28, 35
- anlar** Onlar (Üçüncü çoğul şahıs zamiri).
a.+ uñ 21
- arın-** Yıkayıp maddi kirlerden temizlenmek, temiz ve pak duruma gelmek.
a.- mış 24
- arķa** Koruyucu, hamî.
a.+ sı 25
- aşḥāb** (< Ar. *aşḥāb*) Hz. Muhammed zamanında yaşamış, onu görmüş ve sohbetinde bulunma şerefine ermiş kimseler, sahabe.
a. 33
a.+ ıla 31, 37
- aşıl-** Yüksek bir yere iliştirilip sarkıtılmak, sallandırılmak.
a.- mışdur 26
- ata** Baba.
a.+ m 27, 29
a.+ mı 20, 30
a.+ n 28
- āvāre** (< Far. *āvāre*) Evsiz barksız (kimse), serseri.
ā. 27
- ay** Ay.
a. 04
- B**
- bağır** Göğüs, sine; yürek, kalp, göñül.
b.+ ını (bağırını) 17
- baķ-** Gözleri bir şey üzerine çevirmek, bakmak, görmek.
b.- an 17
b.- ar 14
b.- dı 15
- baña** Bana.
b. 18, 28
- bayram** Milletçe sevinç içinde kutlanan, dinî veya millî bir anlam taşıyan kutsal gün.
b. 03, 26
- bayramlaş-** Birbirinin bayramını tebrik etmek.
b.- ur 07
- ba‘zı** (< Ar. *ba‘z* + Far. *-i*) Bazısı, bir kısmı, birazı, kimi.
b.+ sı 07

bedr (< Ar. *bedr*) Dolunay.

b.-i âlem Dünyayı aydınlatan dolunay: 02

ben Ben (Birinci tekil şahıs zamiri).

b. 23, 25

b.+ i 20

b.+ im 29

benze- Ortak tarafları sebebiyle birbirini hatırlatmak, andırmak.

b.- r 04

berât (< Ar. *berât*) Bir kimseye herhangi bir imtiyaz verildiğini gösteren belge, müsaade, izin.

b. 39

bigi Gibi.

b. 04

bî-çâre (< Far. *bî-çâre*) Çaresiz.

b. 25, 37

bî-hisâb (< Far. *bî* + Ar. *hisâb*) Hesapsız, sayısız.

b. 05

bil- 1. Bir şey hakkında bilgisi olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.

b.- iğüz 35

b.- mek 15

2. Tanımak.

b.- medi 19

bildür- Bildirmek, açıklamak, anlatmak.

b.- ür 19

bile (Edat olarak) Cümleyi güçlendirerek umulmazlık, beklenmezlik, aynı zamanda anlamlarını katar; hatta, üstelik, de.

b. 29

bir 1. Bir, herhangi bir (Belirsizlik sıfatı).

b. 21

2. Bir sayısı ve sayı sıfatı olarak bir.

b. 09

3. Sıfat veya zarf olarak başına geldiği kelimenin anlamına göre söyleyişe kuvvet katar.

b. 38

birbiri Karşılıklı olarak bir diğeri, birbiri.

b.+ yile 06, 07

biz Biz (Birinci çokluk şahıs zamiri).

b.+ e 30

böyle (< *bu* + *ile*) Böyle, bunun gibi, bu şekilde.

b. 20

bu 1. Bu (İşaret sıfatı). En yakında olan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir.

b. 23

2. Bu (İşaret zamiri). Yerini tuttuğu en yakındaki kimse ya da şeyi gösterir.

b. 35

b.+ nlara 16, 17, 26

b.+ nlar-ıla 16

b.+ nlaruğ 25

bugün İçinde bulunulan gün, bugün.

b. 24, 27, 37

bulaş- (Üzerine sürülen bir şey yüzünden) Kirlenmek, lekelenmek.

b.- mış 12

bura Burası.

b.+ da 23

buyur- Bir şeyin yapılmasını kesin olarak bildirmek, emretmek.

b.- di 34

C

cebrâ'îl (< Ar. *cebrâ'îl* < İbr.) Dört büyük melekten biri, Allah'ın vahyini peygamberlere ulaştırmakla görevli olan melek.

c. 36

celîl (< Ar. *celîl*) "Ululuk ve celâl sâhibi, yüce, âli" anlamında esmâ-i hüsnâdandır (Allah'ın en güzel isimlerindedir).

c. 36

cihân (< Far. *cihân*) Dünya, yeryüzü.

c. 02

cümle (< Ar. *cümle*) Bütün, hep, hepsi, herkes.

c. 03, 05, 19

C

çık- 1. (Bulunduğu yerden) Dışarıya varmak, içerden dışarıya doğru gitmek.

ç.- dılar 05, 22

2. Yüksekteki bir yere varmak, yükselmek.

ç.- ar 14

çok Fazla, pek, çok.

ç. 31

çün (< Far. *çün/çun*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -diği zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat.

↔ **çünkü.**

ç. 05

çünkü (< Far. *çün* + *ki*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, şundan dolayı, şu sebepten ki, zira, mademki; ne zaman ki, -diği zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün.**

ç. 24

D**dağı** “Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de vb.” anlamlara gelen kuvvetlendirme sözü.**d.** 22**de** Her çeşit ve her gramer şeklindeki kelimedenden sonra gelen ve ilgi kurduğu kelimeyi anlam bakımından güçlendiren, dikkati üzerine çekerek belirten veya onu önceki veya sonraki unsurlara bağlayan “dahi, bile, esasen, fakat, artık, aynen, üstelik, ise, o kadar, pek, hatta” vb. manalara gelen, kelimedenden ayrı yazılan takı, bağlaç.**d.** 38**degme** Sıradan, herhangi bir.**d.** 13**dem** (< Far. *dem*) Zaman, vakit, an.**d.** 36**deniz** (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Sınırsız denecek derecede genişlik, bolluk ve çokluk anlatır: hakikat denizi.**d.+ inün** 01**di-** Demek, söylemek.**d.- di** 32**dile-** Dilemek, istemek.**d.- r** 08**d.- rem** 27**diñlen-** Yorgunluk gidermek, hareketsiz kalıp istirahat etmek.**d.- medim** 23**diyü** Diye, diyerek, deyip.**d.** 07**dolu** Çok, pek çok.**d.+ dur** 08**don** Elbise.**d.** 34**d.+ lar** 06**d.+ ları** 24, 26**d.+ ların** 30**dög-** Dayak atmak, vurmak, darp etmek.**d.- diler** 22**d.- er** 11**d.- mek** 21**dön-** 1. Geri gelmek.**d.- medim** 23

2. Başını çevirip bakmak, yönelmek, konumunu olduğu yerde değiştirmek.

d.- di 31**dur-** Dikilmek, ayakta beklemek.**d.- dılar** 03**durur** Bildirme görevinde -dır/-dir. XIV. yüzyıldan sonra arkaik olarak ya da bir beytin boş yerini doldurmak için kullanılırdı.**d.** 19**dut-** Elle kavramak, tutmak.**d.- ar** 11**dün** İçinde bulunulan günden bir önceki gün, dün.**d.+i gün:** Gece gündüz: 22**dünyā** (< Ar. *dunyā*) Dünya, âlem, içinde yaşadığımız yer, yerküre.**d.+ yı** 13**dürlü** Türlü, çeşitli.**d. dürlü** Çeşit çeşit: 06**düş-** Yardımcı fiil.**d.- e** 27**göñlüne d.- e gel-** → **gel-, göñül:** 27**dütün** Duman.**d.+ i** 14**E****egin** Sırt, omuz.**e.+ ine (egnine)** 34**el** El.**e.+ leri** 08**ev** Oturulan yer, mesken, hane.**e.+ den** 22**ey** (İsimden önce hitap ünlemi) Ey, hey, bre, be vb. anlamlara gelir.**e.** 32**eyle-** “Yapmak, etmek, kılmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.**e.- diler** 30**e.-r** 14**e.-sün** 32**şehid e.** → **şehid:** 30**âh e.** → **âh:** 14**oğul e.** → **oğul:** 32**eyt-** Demek, söylemek. ↔ **it-****e.- di** 36**e.- ür (eydür)** 16, 20, 28, 29**F****fâhr** (< Ar. *fâhr*) Övünme, gururlanma.**f.+ i** 02**fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât** (< Ar. ibare) Aruz ölçüsü Remel bahrinin 11'li kalıbı.

Mesnevilerde en çok kullanılan kalıplardan biridir.
f. 39

G

- ğazā** (< Ar. *ğazā*) Din uğruna savaş.
ğ.+ ya 29
- gel-** 1. Gelmek, varmak, ulaşmak.
g.- di 36
g.- en 11
2. Refakat etmek.
g.- ür misin 32
3. Anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş
birleşik fiiller yapar.
g.- di 27
gönlüne düşe g. → düş-, göñül: 27
- getür-** Birinin veya bir şeyin gelmesini
sağlamak, getirmek.
g.- diler 30, 34
- gevher** (< Far. *gevher/guher*) İnci.
g.+ i 01
- gey-** Giyinmek. ↔ giy-.
g.- er 11
- geyür-** Giydirmek.
g.- diler 34
- gece** Gece.
g. 23
g.+ yile 26
- geri** Geri, arka taraf.
g. 04
- git-** (Bir yerden bir yere) Hareket etmek, gitmek.
g.- e (gide) 03
g.- er (gider) 04
- giy-** Giyinmek. ↔ gey-.
g.- er 06
- gögüs** Sine, göğüs.
g.+ ini (gögsini) 09
- gök** Gökyüzü.
g.+ e (göge) 14
- gönlek** Gömlek.
g.+ ler 11
- göñül** Gönül, kalp, iç.
g.+ in (göñlin) 27
g.+ leri 08, 38
g.+ üme (göñlüme) 27
g.+ in al- Gönlinü yapmak, mutlu
etmek: → al-: 37
g.+üne düşe gel- Hatırlamak, hatrına
gelmek. → düş-, gel-: 27

- gör-** Görmek, bakmak, algılamak, göz ile
seçmek.
g.- di 09, 14
g.- diler 05
g.- düm 24
- görüş-** Karşılıklı görüşmek, konuşmak, sohbet
etmek.
g.- ür 07
- götür-** (Bir kimseyi bir yere giderken)
Beraberinde bulundurmak, onunla beraber
gitmek.
g.- düğ 37
- göz** Göz, görme organı.
g.+ leri 12
g.+ lerinden 13
g.+ üğ 17
- gül-** Gülmek, gülümsemek.
g.- er 06, 10
- gün** Gün.
g. 22
g.+ iyidi 03
g.+ leri 26
düni g. → dün: 22

H

- ha** Sürekli olarak, mütemadiyen, durmadan.
h. 19
- hakikat** (< Ar. *hakikat*) Doğru, gerçek.
h. 01
- hāl** (< Ar. *hāl*) Durum, vaziyet.
h.+ ini 15
h.+ üğ 18
- hayrān** (< Ar. *hayrān*) Şaşırılmış, sersem, ne
yapacağını bilemeyen.
h. 25
- hazret** (< Ar. *hazret*) Büyüklere verilen saygı
unvanı.
h.+ i 14
- hem** (< Far. *hem*) Kullanıldığı cümleye “üstelik,
bir de, şu da var ki, zaten” manaları katarak
anlamı kuvvetlendirir.
h. 02, 33
- hiç** (< Far. *hiç*) Hiç, hiçbir, asla, katiyen.
h. 10, 23
- hikāyet** (< Ar. *hikāyet*) Hikāye.
h.-i öksüzce Öksüzce Hikāyesi: 01
- hor** (< Far. *hōr*) Değersiz, bayağı, hakir.
h. miskān kıl- Değersiz ve âciz bir hâlde
bırakmak: 20

hoş (< Far. *hōš*) Güzel, iyi.
h. 37

İ

içün İçin, diye.

i. 15

iki İki sayısı.

i.+ si 22

ile İle. (Bağlaç)

i. 08

ilerü İleri.

i. 04

iş (1) Çalışma, vazife, görev.

i.+ i 21

iş (2) İşte, şimdi.

i. 23

it- Demek, söylemek. ↔ **eyt-**.

i. 18, 28

K

kāh (< Far. *kāh*) Köşk, kasr.

k.+ inüñ 01

kamu Bütün, hep, hepsi, herkes.

k. 33

k.+ sı 06, 10

k.+ sınıñ 24

k.+ sınıñ 25

kan Kan.

k. 12, 13

kamı Hani, nerede.

k. 28

kanlu Kan bulaşmış, kanlı.

k. 30

kardaş Kardeş. ↔ **karındaş**.

k.+ iñuzdur 35

k. **kıl-** Birini kendine kardeş edinmek: 35

karındaş Kardeş. ↔ **kardaş**.

k + uñ 33

k.+ u ol- Kardeşi olmak: 33

karış- Kendini katmak, katılmak, iştirak etmek.

k.- madıñ 16

karşu Yüzünü dönmüş olarak, yönelmiş olarak, doğru.

k. 17

kat Huzur, yan, ön.

k.+ ma 11

kañre (< Ar. *kañre*) Damla.

k. **kañre:** Damla damla: 13

kayğı Endişe, gam, keder, tasa.

k.+ yıla 38

kendü Kendi, kendisi.

k.+ ni 19

k.+ ñüze 35

keñser (< Ar. *keñser*) Cennette bir nehir veya havuz.

k.+ i 01

kıl- “Etmek, kılmak, yapmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.

k. 39

k.- dı 36

k.- dılar 20

k.- uñuz 35

k.- ur 09

ah k. → ah: 09

‘amel k. → ‘amel: 39

hor miskın k. → hor: 20

kardaş k. → kardaş: 35

selām k. → selām: 36

ki Ki (Bağlama edatı).

k. 03

kim (1) Kim, ki (Bağlama edatı).

k. 18, 38, 39

kim (2) Kim, hangi kimse (Soru zamiri).

k. 19, 28

kirlü Kirlenmiş olan, kirlı, pis.

k. 11

kişi İnsan, kimse, şahıs.

k. 17, 21

kırı Çok zayıf, arık, sıksa.

k. 09

kutlu Uğurlu, mübarek.

k. 07

k. ol- Hayırlı olmak, mübarek olmak: 007

M

meger (< Far. *meger*) Meğer, meğerse (Bağlama edatı).

m. 03

miskın (< Ar. *miskın*) Âciz, zavallı kimse.

m. 32

hor m. kıl- → hor: 20

N

ne Ne, hangi şey (Soru zamiri).

n. 08, 18

n.+ dür 18

niçün (< ne + için) Bir şeyin sebebini ve amacını sormak amacıyla kullanılan “neden,

hangi sebeple, hangi sebepten ötürü?" anlamında soru zarfı.

n. 16

nür (< Ar. *nūr*) Işık, aydınlık, parlaklık, nur, ziya.

n.+ dan 39

O

od Ateş.

o.+ a yak- Ateşe vermek, yakmak: 13

oğlan Çocuk, evlat, erkek çocuk.

o. 09, 19, 20, 29

o.+ dan 15, 31

o.+ lar 05

o.+ ları 33

oğlancık Küçük çocuk.

o.+ ları 24

oğul Erkek evlat.

o. eyle- Kendisine evlat edinmek: 32

oğşa- (Sevgisini, şefkatini belli etmek için) Elini bir şey üzerinde hafif hafif gezdirmek.

o. 38

ol 1. O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).

o. 02, 10

2. O (İşaret sıfatı).

o. 01, 15, 34, 37

ol- "Olmak, bulunmak, meydana gelmek" anlamında yardımcı fiil.

o.- a 33

o.- sun 07

karındaşuñ o. → karındaş: 33

yoldaşuñ o. → yoldaş: 33

kutlu o. → kutlu: 07

otur- Oturmak.

o.- ur 09

oyna- Eğlenmek, oyalanmak maksadıyla bir şeyle meşgul olmak, vakit geçirmek, oynamak.

o.- maz 10

o.- r 06, 10

o.- yan 10

o.- yup 16

Ö

öksüzce Annesi veya hem annesi hem babası ölmüş çocuk, kimsesiz, garip.

hikâyet-i ö. → hikâyet: 01

öldür- Bir canlının hayatına son vermek, öldürmek.

ö.- di 28

ö.- diler 20

P

päre (< Far. *pāre*) Parça.

p. päre Parça parça: 11

pül (< Far. *pūl*) Para.

p. 08

R

razi (< Ar. *rāzī*) Kabul eden, uygun bulup benimseyen, olana boyun eğip rıza gösteren.

r.+ mısın 32

resül (< Ar. *resūl*) Peygamber, Hz. Muhammed.

r. 32

r.+ iñe 29

S

şadr (< Ar. *şadr*) Baş, başkan, önder.

ş.-i âdem İnsanların başı, önderi: 02

şafâ (< Ar. *şafā*) Safalık, berraklık.

ş. 02

şahâbe (< Ar. *şahābe*) Hz. Muhammed'i sağlığında görmüş, sohbetlerine katılmış, konuşmuş olan kişiler.

ş.+ ler 04

şahrâ (< Ar. *şahrā*) Açık ve düz arazi, ova, kır.

ş.+ ya 03, 05

şaña Sana.

s. 17, 18, 36

selâm (< Ar. *selām*) Selam.

s. kııl- Selam göndermek: 36

sen Sen (İkinci tekil şahıs zamiri).

s. 28, 37

s.+ iñ 28

siz Siz (İkinci çoğul şahıs zamiri).

s.+ üñ 35

şoñra Sonra, ondan sonra, ...in ardından.

ş. 21

şor- Sormak, sual etmek.

ş.- aduñ 38

ş.- amı 19

ş.- dı 15

sög- Kötü söz söylemek, küfretmek.

s.+ mekdür 21

söyle- Demek, söylemek, anlatmak, konuşmak.

s.- di 31

s.- mez 10

S

şehid (< Ar. *şehīd*) Allah yolunda ve din uğrunda savaşırken ölen kimse; şehit.

ş. **eyle-** Amacı uğrunda savaşan birini öldürmek, şehit etmek: 30

şerī at (< Ar. *şerī'at*) Din.

ş. 01

şol (< *uş + ol*) Şu, o.

ş. 36

şöyle (< *şu + ile*) Şu şekilde, şöyle.

ş. 14

T

tağ Dağ.

t.+ **larda** 27

tağrı Tanrı, Allah.

t. 29

taşra Dışarı.

t. 22

toğra- Parçalamak, doğramak.

t.- **r** 17

tolu Bir duygunun etkisi ile yüklü, ...ile kaplanmış.

t. 38

toprak Toprak.

t.+ **a (toprağa)** 12

toz Toz.

t.+ **a** 12

U

u (< Far. *u*) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. ↔ **ü**.

u. 25

uğra- (Kötü bir durum) Başına gelmek, (hoş olmayan bir şeye) maruz kalmak.

u.- **dı** 18

ur- (Elini bir yere) Hızla indirmek, hızla çarpmak, vurmak, dövme.

u.- **ur** 09

u.- **a ura** Döve döve: 22

Ü

ü (< Far. *u*) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. ↔ **u**.

ü. 21

V

var Mevcut olan, bulunan, tamam, hepsi.

v. 25

var- (Belirli bir yere) Gitmek, varmak, ulaşmak.

v.- **mış-ıdı** 29

vir- (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, vermek, eriştmek.

v.- **üp** 08

Y

ya Veya.

y. 18

yak- Yakmak, ateşe vermek.

y.- **ar** 13

oda y. → **od:** 13

yan Taraf, yön, cihet.

y. + **a** 15

yaña Taraf, yön, cihet.

y. 31

yaraş- Yakışmak, uygun düşmek.

y.- **ur** 26

yaruş- Koşmak, yarışmak.

y.- **maduñ** 16

yaş Gözyaşı.

y. 12

y.+ **ı** 17

yat- Boylu boyunca uzanmak, yatmak.

y.- **am** 27

yazıl- Yazılmak, kaydedilmek.

y.- **a** 39

yetim (Ar. *yetim*) Babası ölmüş çocuk.

y. 25

y.+ **leri** 38

y.+ **üñ** 34, 37

yılduz Yıldız.

y.+ **a** 04

yir ine Bir şey veya kimsenin yerini tutmak üzere.

y. 12

yoldaş Arkadaş, dost.

y.+ **uñ** 33

y.+ **u ol-** Arkadaşı, dostu olmak: 33

yüz Yüz, çehre, surat.

y.+ **leri** 12

Z

zâr (< Far. *zār*) Ağlama, inleme.

z. 25

4.2. Kişi ve Yer Adları Dizini

hasan (< k.a.) Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın büyük oğlu ve Hz. Muhammed'in torunudur.

h. 33

hüseyin (< k.a.) Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın küçük oğlu ve Hz. Muhammed'in torunudur.

h. 33

muhammed muştafa (< k.a.) Peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü olan İslâm peygamberinin adıdır. ↔ **muştafa**.

m. 02

muştafa (< k.a.) Peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü olan İslâm peygamberinin adıdır. ↔

muhammed muştafa.

m. 02, 04, 09, 14, 15, 28, 31, 34

m.+ ya 36

medine (< y.a.) Hicaz'da Hz. Muhammed'in türbesinin bulunduğu şehir.

m.+ de 03

4.3. Çekim Ekleri Dizini

Eserin dizin ve çekim ekleri dizini kısmı, TürkSözDiz 3.4 dizin programı ile alınmıştır. Buradaki çekim ekleri isim ve fiil tabanlarının ayrılmasından sonra kalan çekim eklerinin genel bir görünümüdür. Dizin sistemi tarafından alınmış genel bir çekim ekleri dizinidir. Bu nedenle bazı maddelerde birden fazla çekim eki birlikte yer almaktadır.

+a

od+a 13

toprag+a 12

toz+a 12

yılduz+a 04

-a

al-a 37

ol-a 33

ur-a 22

ur-a 22

yazıl-a 39

-aduğ

şor-aduğ 38

-am

yat-am 27

-an

bağ-an 17

-am

şor-am 19

-ar

ağ-ar 13

çık-ar 14

yağ-ar 13

bağ-ar 14

dut-ar 11

+da

bura+da 23

+dan

ağlamak+dan 23

nūr+dan 39

oğlan+dan 15, 31

+de

medine+de 03

+den

ev+den 22

-dı

kııl-dı 36

ol-dı 18

ağla-dı 31

- al-dı 21
 bak-dı 15
 buyur-dı 34
 şor-dı 15
 uğra-dı 18
- dılar**
 kıl-dılar 20
 çık-dılar 05, 22
 dur-dılar 03
- di**
 gel-di 27
 di-di 32
 dön-di 31
 eyt-di 36
 gel-di 36
 gör-di 09, 14
 öldür-di 28
 söyle-di 31
- diler**
 eyle-diler 30
 döğ-diler 22
 getir-diler 30, 34
 geyür-diler 34
 gör-diler 05
 öldür-diler 20
- +dur**
 dolu+dur 08
- düm**
 gör-düm 24
- dünj**
 götür-dünj 37
- +dür**
 sökmek+dür 21
- +e**
 biz+e 30
 göğ+e 14
- e**
 düş-e 27
 git-e (gide)
- en**
 gel-en 11
- er**
 döğ-er 11
 gey-er 11
 git-er (gider) 04
 giy-er 06
 gül-er 06, 10
- +ı (Belirtme hâli)**
 âh+ı 13
- +ı (İyelik eki)**
 yaş+ı 17
- +ına**
 kat+ına 11
- +ım**
 bağır+ımı 17
- +ııuzdur**
 kardaş+ııuzdur 35
- +i (Belirtme hâli)**
 ben+i 20
 düütün+i 14
- +i (İyelik eki)**
 fâhr+i 02
 gevher+i 01
 hâzret+i 14
 iş+i 21
 kevşer+i 01
- +im**
 ben+im 29
- +in**
 gönjül+in 37
- +ine**
 eğin+ine (egnine) 34
 yir+ine 12
- +ini**
 göğüs+ini (göğsini) 09
 hâl+ini 15
- +inünj**
 deñiz+inünj 01
 kâh+inünj 01
- +iñ**
 sen+iñ 28
- +iñe**
 resül+iñe 29
- iñüz**
 bil-iñüz 35
- +iyidi**
 gün+iyidi 03
- +ııa**
 aşhâb+ııa 31, 37
- +lar**
 don+lar 06
 oğlan+lar 05
- +larda**
 tağ+larda 27
- +ları**
 don+ları 24, 26
 oğlancık+ları 24
 oğlan+ları 33

- +larm**
don+larm 30
- +ler**
göñlek+ler 11
şahâbe+ler 04
- +leri**
el+leri 08
göñül+leri 08, 38
göz+leri 12
gün+leri 26
yetim+leri 38
yüz+leri 12
- +lerinden**
göz+lerinden 13
- +m**
ata+m 27, 29
- maduñ**
karış-maduñ 16
- maduñ**
yaruş-maduñ 16
- maz**
oyna-maz 10
- medi**
bil-medi 19
- medim**
dinlen-medim 23
dön-medim 23
- mek**
bil-mek 15
dök-mek 21
- mez**
söyle-mez 10
- +mı (+m+ı iyelik eki + belirtme hâli)**
ana+mı 21
ata+mı 20, 30
- mış**
arın-mış 24
bulaş-mış 12
- mışdur**
aşıl-mışdur 26
- +mış-ıdı**
var+mış-ıdı 29
- +ni**
kendü+ni 19
- +nlara**
bu+nlara 16, 17, 26
- +nlar-ıla**
bu+nlar-ıla 16
- +nlaruñ**
bu+nlaruñ 25
- +ñ**
ata+ñ 28
- +ñüze**
kendü+ñüze 35
- r**
eyle-r 14
beñze-r 04
dile-r 08
oyna-r 06, 10
toğra-r 17
- rem**
dile-rem 27
- +sı**
arğa+sı 25
ba'zı+sı 07
kamu+sı 06, 10
- +sınıñ**
kamu+sınıñ 24
- +sınıuñ**
kamu+sınıuñ 25
- sun**
ol-sun 07
- sün**
eyle-sün 32
- +uñ**
anlar+uñ 21
karındaş+uñ 33
yoldaş+uñ 33
- uñuz**
kıl-uñuz 35
- ur**
akıd-ur 12
al-ur 08
bayrâmlaş-ur 07
kıl-ur 09
otur-ur 09
ur-ur 09
yaraş-ur 26
- +üme**
göñül+üme 27
- +üñ**
ahvâl+üñ 18
göz+üñ 17
hâl+üñ 18
siz+üñ 35
yetim+üñ 34, 37
- üp**
vir-üp 08

-ür

bildür-ür 19

görüş-ür 07

-ür eydür

eyt-ür eydür 16, 20, 28, 29

-ür misin

gel-ür misin 32

+ mısın

razi+ mısın 32

+ya

ğazâ+ya 29

muştafâ+ya 36

şahrâ+ya 03

şahrâ+ya 05

-yan

oyna-yan 10

+yı

dünyâ+yı 13

+yıla

kağû+yıla 38

+yile

birbiri+yile 06, 07

gice+yile 26

-yup

oyna-yup 16

5. Eserin Söz Varlığının İncelenmesi

Bu bölümde *Hikâyet-i Öksüzce* mesnevisi üzerine yapılan dizinden hareketle söz varlığı incelemesi yapılacaktır. İnceleme şu üç aşamadan oluşacaktır: 1. Dizinde yer alan madde başlarının alfabetik olarak dağılımı 2. Dizinde yer alan madde başlarının ait olduğu dillere göre dağılımı 3. Dizindeki madde başlarının kelime kategorisine (isim/fil) göre dağılımı.

5.1. Madde Başlarının Alfabetik Dağılımı ve Sayısal İstatistikleri

Ön Ses	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
a	22	10.32
b	25	11.73
c	4	1.87
ç	4	1.87
d	21	9.85
e	6	2.81
f	2	0.93
g	20	9.38
h	10	4.69
ı	-	-
i	7	3.28
k	22	10.32
l	-	-
m	2	0.93
n	3	1.40
o	9	4.22
ö	2	0.93
p	2	0.93
r	2	0.93
s	12	5.63
ş	4	1.87
t	7	3.28
u	3	1.40
ü	1	0.46
v	3	1.40
y	14	6.57
z	1	0.46
Kişi ve yer adları	5	2.34
Toplam	213	% 100

Eserde geçen kelimelerin toplamı sayısı 213'tür. Bu kelimelerden 5 tanesi kişi ve yer adıdır ve madde başlarının %2,34'ünü oluşturmaktadır. Eserde 20 kez ve daha fazla geçen 5 harf vardır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: 1. b (25) 2. a (22) 3. k (22) 4. d (21) 5. g (20). Bu beş harf madde başlarının 109 tanesini oluşturmaktadır. Toplam madde başlarına oranı %51,6'dır. Diğer harfler y (14), s (12) ve h (10) kez geçmektedir, bunlar dışında kalan

harfler 10'dan daha az sayıda geçmektedir, bu 22 harf ise madde başlarının %48,4'ünü oluşturmaktadır. Eserde "i" harfi ile başlayan hiçbir kelime yoktur.

5.2. Madde Başlarının Ait Olduğu Dillere Göre Dağılımı

Dil	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
Türkçe	155	72.76
Arapça	33	15.49
Farsça	18	8.45
Arapça + Farsça	1	0.46
Farsça + Arapça	1	0.46
Kişi ve yer adları	5	2.34
Toplam	213	% 100

Eserdeki madde başlarının büyük bölümü Türkçedir, Türkçe kelimelerin toplam madde başlarına oranı %72,76'dır. Eserde Türkçe kelimelerin bu kadar çok olmasının en önemli nedeni eserin halk için ve halkın kullandığı dil ile yazılmasıdır. Hikâye türündeki eserler genellikle halk için yazıldıklarından bu eserlerin dili diğer eserlere göre çok daha sadedir. Bu tür eserler Türkçe için eşsiz kaynaklardır. Eserde geçen yabancı kelimelerin madde başlarına toplam oranı %27,24'tür (58 tane). Eserde yabancı dil olarak en çok Arapça (33) ve Farsça (18) kelimeler kullanılmıştır. Eserde geçen bu yabancı kelimelerin çoğu da İslam dini ile ilgili dinî kavram ve terimlerdir. Bu kelimeler ise geniş halk kitlelerinin günlük hayatlarında kullandığı ve onlar için anlaşılması zor olmayan kolay kelimelerdir. Kişi ve yer adları da İslam dini ile ilgili bilinen basit kelimelerdir (Mustafa, Muhammed Mustafa, Hasan, Hüseyin, Medine).

5.3. Madde Başlarının İsim / Fiil Olma Durumuna Göre Dağılımı

Kelime Türü	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
İsim	158	74.17
Fiil	55	25.82
Toplam	213	% 100

Eserdeki madde başlarının kelime kategorisine göre büyük çoğunluğu isim ve isim soylu kelime türlerinden oluşmaktadır: 158 kelime (%74,17). Fiillerin toplam söz varlığına oranı %25,82'dir (55 tane). Bu durum Türk dili ile yazılmış eserlerin çoğunda az çok bu şekildedir. Çünkü fiiller yalnızca hareket bildiren ve cümlede yargı oluşturan kelimelerdir. Bu nedenle çok fazla sayıda değildirler. Bir dilin genel söz varlığının çoğunu isim ve isim soylu kelime türleri oluşturur.

6. Sonuç

Hikâyet-i Öksüzce mesnevisi Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan kısa bir mesnevidir. Eser üzerine yaptığımız bu çalışmada elde edilen bulguları ve yaptığımız çalışmalarını şu şekilde belirtebiliriz:

-*Hikâyet-i Öksüzce*, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait 39 beyitlik kısa bir mesnevidir. Yazarı ve yazılış tarihi kesin olarak belli değildir.

-Hikâye Arap-İslam kaynaklı manzum bir halk hikâyesidir. Eserde bir gün Medine’de bayram sabahı herkes bayramlaşmış eğlenirken bayram yerinde küçük ve yetim bir çocuğun çevresine mahzun bir şekilde bakması ve bunun Hz. Muhammed tarafından görülmesi ile başlayan olaylar anlatılmaktadır. Eserde Peygamber, o küçük çocuğun başından geçenleri öğrenmiş, onu giyindirmiş ve kendine evlat edinmiştir. Hikâye bu anlamda kimsesiz çocukların korunup kollanması, onlara şefkat gösterilmesi mesajını vermektedir.

-Eserin bilinen tek bir nüshası vardır. Bu nüsha Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 752/4 numarada kayıtlıdır.

-Eserin dil özellikleri Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğunu göstermektedir. Üçüncü başlıkta, eserin bazı dil özellikleri üzerine notlar alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde bile düşme eğilimi gösteren “durur” bildirme kelimesi eserde korunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde sadece yuvarlak ünlülü olan ve sadece düz ünlülü olan ekler de eserde genellikle varlığını korumaktadır.

-Eserin giriş kısmında hikâyenin kavramından bahsedilerek eserin konusu, içeriği, özeti, nüsha özellikleri, kişiler, eserdeki zaman ve mekân kavramı üzerine bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde eserin bazı dil özellikleri üzerine notlar alınmıştır. Dördüncü bölümde eserin transkripsiyonlu metni ve çevirisi verilmiştir. Bu bölüm çalışmanın ana merkezini oluşturmaktadır. Beşinci bölümde gramatikal dizin, kişi ve yer adları dizini ve çekim ekleri dizini verilmiştir. Böylelikle eserin sözcük varlığı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Altıncı bölümde eserin sözcük varlığının alfabetik, dilsel ve isim/fil kategorisine göre analizleri yapılmıştır. Eserin görselleri tıpkıbasım olarak eserin sonuna ilave edilmiştir.

-Hikâye her ne kadar ümmet çağı metni olarak İslami bir bakış açısını yansıtıyorsa da burada ele alınan konu ve verilen mesaj evrensel bir nitelik taşımaktadır. Kimsesiz insanlara sahip çıkmalı, onlara şefkat ve merhamet göstermeliyiz.

-Eserin söz varlığı ile ilgili bazı istatistikler şu şekildedir:

- a) Toplam kelime sayısı: 213
- b) Türkçe kelimelerin sayısı: 155 (%72,76)
- c) Yabancı kelimelerin toplam sayısı: 58 (%27,24, 5 kelime kişi ve yer adıdır.)
- ç) İsim ve isim soylu kelimelerin toplam sayısı: 158 (%74,17)
- d) Fiillerin toplam sayısı: 55 (%25,82)

-Eski Anadolu Türkçesi ve döneminde yazılan bu tür hikâyeler basit halk ruhuna göre yazılmış ve kurgulanmıştır. Hikâyede kullanılan dil yüzyıllarca sonra bile rahatça okunup anlaşılabilen saf, duru ve akıcı bir Türkçedir. Bu tür hikâyeler şeyyâd, meddah, fakih ve kıssahanlar tarafından köy ve kasabalarda halk meclislerinde okunmuştur. Bu hikâyeler yüzyıllarca halk tarafından sevilerek okunmuş ve dinlenmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan *Hikâyet-i Öksüzce* mesnevisi, yapılan bu çalışma ile ilk defa gün ışığına çıkmakta ve bilim dünyasına tanıtılmaktadır. Eser yazıldığı

dönemimin dilini, inançlarını ve kültürünü yansıtması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu tür hikâyeler yazıldığı dönemin önemli bir tanığı olarak günümüze ulaşmayı başarmışlardır. *Hikâyet-i Öksüzce* üzerine yaptığımız bu çalışmanın Türk diline, kültür tarihine ve genel olarak bilim dünyasına katkı yapmasını dileriz...

Kısaltmalar

<i>Ar.</i>	Arapça
<i>bak.</i>	Bakınız
<i>C</i>	Cilt
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>Far.</i>	Farsça
<i>H</i>	Hicrî
<i>Haz.</i>	Hazırlayan
<i>M</i>	Miladi
<i>S</i>	Sayı
<i>s.</i>	Sayfa
<i>T.</i>	Türkçe
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vd.</i>	Ve diğerleri

İşaretler

[]	Beyitlerin çevirisi köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.
(?)	Şüphe belirtir.
()	Çeviride fazladan eklenen kelimeleri gösterir.
<	Kelimenin kaynağını gösterir.
>	Kelimenin sonraki şeklini gösterir.
+	1. İsim tabanına gelen ek 2. Birleşik kelimelerin birleşimini gösterir.
-	Fiil tabanına gelen işaret.
/	Bir kelimenin farklı şekillerini gösterir.
//	Farklı türden örnekler arasındaki geçişi gösterir.
“ ”	Alıntıları ve vurgulanan anlamı gösterir.
‘ ’	Alıntı içinde vurgulanan kısımları gösterir.
→	Bakınız.
↔	Karşılaştırınız.

Kaynaklar

- 06 Mil Yz A 752/4: Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, Ali (2018). *Oğuzların Dili (Eski Anadolu Türkçesine Giriş)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çelebioğlu, Amil (1999). *Türk Mesnevi Edebiyatı (Sultan II. Murad Devri 1421-1451)*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Demirci, Ümit Özgür & Korkmaz, Şenol (2008). *Şeyyâd Hamza, Yûsuf ve Zelîhâ (Giriş-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Dizin ve Sözlük-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ediskun, Haydar (2007). *Türk Dil Bilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Kanar, Mehmet (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kavruk, Hasan (1999). *Eski Türk Edebiyatı'nda Mensûr Hikâyeler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kocasavaş, Yıldız (2004). *Türkçede Şahıs Zamirleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz [Bulut], Türkan (2017). *Arzu ile Kanber Hikâyesi [Millî Kütüphane Nüshası 06 Mil Yz A 8618 ve Konya Nüshası 42 Kon 1882/2], (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- Korkmaz, Şenol (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- Korkmaz Bulut, Türkan & Korkmaz, Şenol (2019). Eski Edebiyatımızda Hırsızlık Konulu Mensur Bir Hikâye: Hikâyet-i Uğru Abbâs. *Hırsızlık Kitabı* (Ed. Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 467-478.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, Kâzım (1999). Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Hatun Destanı ve Dili. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 12, s. 1-29.
- Meninski, Franciscus á Mesgnien. 2000. *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae, Lexicon Turcico-Arabico-Persicum I-III, Grammatica Turcica IV, Onomasticum V, Index der türkischen Wörter VI*. Mit einer Einleitung und mit

- einem türkischen Wortindex von Stanisław Stachowski, sowie einem Vortwort von Mehmet Ölmez. İstanbul: Simurg. İstanbul.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük I-IV (1995-96). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, Mustafa (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öztürk, Erol (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztürk, Zehra (2007). Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C: 5, S: 9, s. 401-445.
- Steingass, Francis Joseph (1975). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Librairie du Liban Publishers.
- Şahin, Hatice (2018). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarama Sözlüğü I-VIII* (1963-77). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I: A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (Grammer-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tulum, Mertol (2011). *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, Vahit vd. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII* (1965). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uysal, İdris Nebi (2014). *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası): Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Dizin-Sözlük*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yağcı, Şerife (2001). *Süheylî'nin Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir'i, Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- Yağcı, Şerife. (2002). Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikâye. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 141, s. 147-160.

Tıpkıbasım³

³ Görseller, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 752/4 numaralı yazmadan alınmıştır.